

Kritinio mąstymo ugdymo patirtis Čekijoje

Įveikime abejones

Petr Novotný

Paklausę Kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant (KMUSR) projekte dalyvaujančių Čekijos mokytojų, kaip šių kursų dėka pasikeitė jų darbas, dažniausiai išgirsite dviejų dalių atsakymą. Viena dalis paprastai būna susijusi su metodinėmis naujovėmis; mokytojai kalbės jums apie naujus metodus, darbą su informacija, būtiną pasirengimą naujoviškoms pamokoms. Po trumpos pauzės, dažniausiai pradėję tokiais žodžiais kaip „galbūt“, „tikriausiai“ arba „man atrodo, kad“, jie ima kalbėti apie jausmus, nuomones, santykius... ir abejones. Galiausiai tos abejonės – ir jų pačių, tarkime, dėl galimos eksperimentų žalos, ir mokykloje dirbančių kolegų – vis stiprėja.

Taigi pirmiausia pabandykime nustatyti, kas mokytojams kelia abejonių, ir paieškoti atsakymų. (Visi čia cituojami teiginiai yra paimti iš galutinių KMUSR kursų atsakymų lapų ir iš klausimyno, pavadinto „Pokyčiai“, kurį užpildė dauguma antrųjų metų KMUSR kursų klausytojų.)

Pirmoji abejonė:

Argi galima pakeisti mokymo stilių per dieną?

Mokytojų vertinimai po pirmųjų seminarų ir po kelių savaitių arba mėnesių ryškiai skiriasi. Atsakymų lape po pirmojo seminaro mokytojų klausiama: „Kas pakis jūsų pamokose po šio seminaro?“ Į šį klausimą paprastai atsakoma nurodant geresnius darbo su vaikais metodus: „Manau, kad pamokos pasidarys veiksmingesnės, sustiprės mokinių motyvacija, noras mokytis“, „labai didelių pokyčių nebus, bet mano mokymo ar didaktikos strategijos tikrai taps įvairesnės...“

Praktiškai pabandę taikyti principus savo pamokose, mokytojai dažniausiai patvirtina, kad mokiniai labiau domisi ir įsitraukia į mokymosi veiklą, sustiprėja jų motyvacija. Palengva pavyksta įtraukti silpnesnius ir ne taip sėkmingai besimokančius mokinius, bet svarbiausia – pastebimi nauji vaikų įpročiai, kuriuos jie įgijo dirbdami naujais mokymosi metodais. Pasibaigus pirmiesiems kursų metams. mokytojams užduodami maždaug tokie klausimai: „Ar pastebėjote, kaip pasikeitė jūsų mokiniai? Kaip tai apibūdintumėte?“ Dažnai atsakymas būna toks: „Taip, pastebėjau kai kurių pokyčių. Naudojant kritinio mąstymo metodus, po kurio laiko mokiniai išmoksta geriau diskutuoti, grupės atstovai nebijo pasakyti nuomonės. Jiems patinka dirbti grupėje. Mokiniai patenkinti, kad ne tik pasyviai gauna žinias.“

Jei klasėje klostosi tokia atmosfera, kurią galima nusakyti aukščiau paminėtais žodžiais, aišku, jog būta ne tik didaktikos pokyčių, bet kinta ir bendravimas, tarpusavio santykiai, o tai skatina naują požiūrį, kitą elgseną ir kitokią tarpusavio santykių pusiausvyrą klasėje. Be abejo, tokiems pokyčiams reikia laiko, o kitokių tarpusavio santykių puoselėjimas taip pat reikalauja daugybės pastangų ir didžiulės kantrybės.

Antroji abejonė:

Vadinasi, lig šiol viską darėme blogai?

Jeigu pokyčiai, apie kuriuos kalbame, yra svarbūs, tuomet jie turi versti mus apmąstyti savo ankstesnę patirtį. Nesvarbu, ar dėl mokymo KMUSR kursuose, ar dėl susitikimų su kitais naujovių siekiančiais mokytojais ir bendrų diskusijų, mokytojams būtinai pavyksta patobulinti savo mokymo stilių ir netgi kitą vertinti savo mokymą. „Savo darbą vertinu kritiškiau“, – vėliau pažymės universiteto dėstytoja.

Svarbūs pokyčiai yra labai susiję su mokytojo ir mokinių bendravimu. Štai pradžios mokyklos mokytojos mintys apie savo elgesį su mokiniais: „Dabar laikau juos lygiaverčiais partneriais. Nemanau, kad vaikai turi gauti nurodymus iš aukščiau.“ Vis dėlto nėra lengva išmokyti suteikti mokiniams erdvę, kurią mokytojas paprastai pats užimdavo, dėl to kyla klausimas (vidurinės mokyklos mokytojas): „Kaip mokytojui išmokyti leisti mokiniams kalbėti, nesistengiant pačiam tarti galutinio žodžio? Ar tai išvis įmanoma?“

Vienas iš būdų, labai natūraliai palengvinantis šį procesą, – tai diskusijų metodai. Dažnai naudojami, jie verčia mus klausytis ir mąstyti apie tai, ką kalba mokiniai. Tai padidina vaiko žodžių vertę ir mūsų, ir jų pačių akyse. Būtent dėl to respondentė, pradžios mokyklos mokytoja, prisipažįsta: „Atidžiai apmąstau mokinių atsakymus... kalbu ramiau...“, o jos kolegos iš vidurinės mokyklos prideda: „Stengiuosi palaikyti įvairias nuomones klasėje. Žinau, kokios klasėje nuomonės, nuotaikos, „Norciau svarstau visus reikalus su mokiniais, stengiuosi suprasti įvairias nuomones.“

Trečioji abejonė:

Ar galime pakeisti klasės atmosferą?

„Svarbiausia, kad klasėje sukūrėme pasitikėjimo atmosferą. Kol vaikai nesiliovė vieni iš kitų šaipytis, neišmoko išklausti vieni kitų ir kol nebuvo tikra, jog jie elgsis sąžiningai, nesiryzau pradėti lavinti jų kritinio mąstymo“, – taip pradinukų mokytoja aiškina apie savo pastangas taikyti kritinio mąstymo ugdymo metodą. Asmeniškėnis, artimesnis bendravimas, didesnis patiklumas ir geresnis tarpusavio pažinimas stiprina pasitikėjimą, kuris atveria galimybę atviriau bendrauti. Kaip tik dėl to vidurinės mokyklos mokytojas gali pasakyti, kad svarbiausia permaina – pakitę santykiai su mokiniais, t. y. „mažiau manipuliavimo“ ir „atviras, tiesus bei širdingesnis bendravimas (lengviau ir aiškiau suprantama kitų vertė)“.

Universiteto dėstytoja mano, kad „prieš tai vargu ar buvo galima tikėtis išgirsti kiekvieno studento nuomonę, sužinoti apie jo ankstesnę patirtį ir žinias“. Jos kolega pataria pradedantiesiems mokytojams „daugiau laiko skirti atmosferai, kūrybingam klimatui sukurti, nors ir tektų sugaišti daug laiko, verčiau pirma gerai pasirengti, kadangi paskui, kai mokiniai susipažins su mokymosi strategija, mokymosi procesas įsibėgės ir taps spartus.

Ketvirtoji abejonė:

Ar galime vaikus laikyti atsakingais už savo mokymąsi?

Vaikai taip pat prisiima daugiau atsakomybės už mokymąsi. Pradinių klasių mokytoja atvirai pasakoja, kad „anksčiau pamoka nepakrypdavo mokinių pasiūlyta linkme“ arba „mokiniai nerašydavo darbų savarankiškai, reikalavo paaiškinti tai, kas jiems ne visai aišku, arba tai, ko nesupranta“.

Kita pradžios mokyklos mokytoja šią situaciją apibūdina tokiais žodžiais: „mokiniai diskutavo grupėse, mokytojos nekontroliuojami ir neklausiami siūlė sprendimus“, o universiteto dėstytoja pasakoja, jog: „universitete diskusijos tęsėsi ir pratyboms pasibaigus, studentai siūlė savo pačių užduotis“.

Dar viena pradžios mokyklos mokytoja mano, kad anksčiau „mokiniai visiškai nesistengė savarankiškai mąstyti ir, ko gero, manė, kad ir neturi to daryti“.

Penktoji abejonė:

Ar galime susiplinti klasės drausmę?

Pasak pradinių klasių mokytojos, „svarbiausia išmokyti mokinius kitaip dirbti, drausmingiau diskutuoti“. Tai irgi ilgai trunka, kol „iš sumaištės atsiranda sistema“, kai reikia pamažu ugdyti gebėjimą bendradarbiauti. Šiam procesui baigiantis, mokytojas pasiekia, kad nustatytos taisyklės pačios verčia mokinius laikytis drausmės. „Kai dirbant su literatūros tekstu vienas berniukas nusižengė taisyklėms, kurių buvo sutarta laikytis,

ir perskaitė teksto dali iš anksto – jis pats padarė išvadą, jog nebegali dirbti su visais kartu, nes pristigo kantrybės“, – tai pradžios mokyklos mokytojos patirtis.

Šeštoji abejonė:

Ar turime iš mokinių mažiau reikalauti?

Priešingai, naujo stiliaus darbas reiškia didesnius reikalavimus ir mokytojo, ir mokinių darbui. „Ko gero, dabar daugiau reikalauju iš studentų – noriu, kad jie skaitytų, mąstytų, patys kurtų...“ – sako universiteto dėstytoja. Lig tol iš tiesų vargu ar galėjai išgirsti „studentus sakant, kad priverčiau juos galvoti“, priduria jos kolegė iš universiteto.

Vis dėlto dažniausiai mokytojams rūpi, „kaip padaryti, kad ir silpnesnės motyvacijos mokiniai dirbtų. Kaip pasiekti, kad kiekvienas grupės narys vienodai įsitrauktų į veiklą? Kodėl kai kurie mokiniai nenori dalyvauti pamokose?“

Septintoji abejonė:

Kas iš viso to išeis?

Nors ir susijęs su didesniais reikalavimais, šis darbo stilius mokytojams gali teikti daug malonumo. „Man pačiai šitaip dirbti daug labiau patinka. Man darbas – džiaugsmas. Aš jį kitaip suvokiu“ – sako pradinė klasių mokytoja. „Maža to, bendras atradimo džiaugsmas mane praturtina“, – pritaria kita mokytoja. „Dabar galiu pasakyti, kad mokyti pasidarė smagiau“, – tai vidurinės mokyklos mokytojo pastaba.

Dirbdamas nauju stiliumi, mokytojas jaučiasi laisvesnis: „Mokausi reikšti savo teigiamas ir neigiamas nuomones garsiai kad neatsivertų skrandžio opa. Bet man tai ne taip lengvai sekasi kaip vaikams“, – šmaikštuoja pradinė klasių mokytoja. Kita mūsų respondentė, irgi pradinukų mokytoja, patartų pradedančiajam mokytojui „išbandyti šiuos metodus, nes tai įdomu ir vaikams, ir mokytojui“.

KMUSR Čekijos mokyklų kontekste

KMUSR projektas tapo Čekijos mokyklų reformos dalimi tikriausiai dėl to, kad imasi spręsti kai kurias visoms šalies mokykloms aktualias problemas. Projektas susijęs su vienu iš didžiausių Čekijos mokyklų trūkumų. Palyginti su kitomis šalimis, čia stengiamasi išmokyti pernelyg daug žinių. Tačiau savo santykiu su mokymusi bei gebėjimu mokytis šios šalies mokyklos gerokai atsilieka.

Nors Čekijos mokytojai savo dalyko žiniomis pranoksta kolegas iš kitų šalių, jie nėra reikiamai metodiškai pasirengę ir visai nepasirengę susidurti su socialine klasės tikrove. Mokytojų, kurie savo darbą sieja su šiuolaikinėmis teorijomis ir pasitelkę KMUSR programą diegia naujoves, patirtis tampa įdomesnė.

Šaltiniai

KMUSR seminaras, 1999 m. birželio 4-5 d. seminaro įvertinimas, Mostkovice, 1999 m. lapkričio 26-27 d., *Free writing*, Mostkovice, 1999 m. gruodžio 10 d., *Change* klausimynas.

Petras Novotny – Brno (Čekija) Z. Masaryko universiteto Švietimo studijų katedros docentas, KMUSR seminarų Čekijoje vedėjas.
